

א. האם הסמיכות בין שני הסיפורים מהותית או שמא היא תוצאת הדמיון החיצוני ביניהם?

האם קשורים שני הסיפורים הזעירים שבסוף פרק ד' זה לזה, עד כדי כך שקשר זה יצדיק דיון משותף בשניהם? ושמא נסמכו זה לזה רק מפני המכנה המשותף אשר לשניהם: בשניהם מחולל הנביא נס במזון! אם זהו הקשר היחיד בין שני הסיפורים, וסמיכותם בכתוב היא תוצאת עריכה ולא סמיכות ראשונית ומהותית, ודאי שיש בכך בסיס להשוואה ביניהם, אולם אז עלינו להתייחס לכל סיפור כיחידה ספרותית עצמאית, הדורשת סדרת עיונים עצמאית.¹

מדברי ר"י אברבנאל נראה, שהוא הבין את שני האירועים שעליהם מסופר לנו בפסוקים אלו כאירועים שקרו במקום אחד וברצף אחד של זמן. וכך הוא כותב בראש פירושו לסיפור הנזיד (ד', לח):

זימן הקב"ה שיעשה שם (- אלישע בגלגל) גם כן נס אחר,² והוא שהיה רעב בארץ, ובני הנביאים היו יושבים לפניו, והוא רצה לתת להם לחם ונזיד לאכול...

ר"א מדבר על נס בלשון יחיד, והוא מקדים בדבריו את הלחם לנזיד, אף שבכתוב סדר הנסים הפוך.³

1. נראה שכזו היא סמיכותם של שני הסיפורים הקודמים: הסיפור על אלמנת בן הנביאים שנצרכה לנס אסוך השמן והסיפור על השונמית. אלו שני סיפורים שבהם אלישע מחולל נס לנשים, ומסתבר שעל כן נסמכו זה לזה. בסדרת העיונים הקודמת אמנם השווינו בין שניהם ולמדנו מהשוואה זו דברים חשובים (ראה שם עיון 121 ובנספח הראשון סעיף 1), אולם הקדשנו לכל אחד מהסיפורים ניתוח ספרותי עצמאי בסדרת עיונים משלו.

2. כוונתו: מלבד הנסים שחולל אלישע בירדן, ביריחו ובבית אל, התחנות שבהן עבר אלישע קודם לכן בדרכו עם אליהו אל מקום עלייתו השמימה. לדעת ר"א אפוא, 'שובו' של אלישע לגלגל בפסוק לח מתייחס ליציאתו ממנה ביחד עם אליהו בפרק ב' פסוק א ('וַיֵּלֶךְ אֵלָיוּ וַאֲלִישֵׁעַ מִן הַגִּלְגָּל')! דעה זו נראית בעינינו בלתי סבירה, שכן נראה שזמן רב עבר מאז שב אלישע ממשעו עם אליהו, ומקומות רבים הוזכרו כמקומות שבהם שהה אלישע מאז עלייתו מיריחו לבית אל (ב', כג). על פשר שיבתו של אלישע הגלגלה ראה הערה 4 להלן.

3. הצמד "לחם ונזיד" מופיע בשני המקומות הנוספים (והיחידים) במקרא שבהם מופיע השם "נזיד" - בראשית כ"ה, לד: "וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וְנִזְיָד עֲדָשִׁים"; חגי ב', יב: "הֲיֵן יֵשָׂא אִישׁ בָּשָׂר קִדָּשׁ בְּכַנְף בְּגָדוֹ, וְנָגַע בְּכַנְפוֹ אֶל הַלֶּחֶם וְאֶל הַנִּזְיָד...". מסתבר שדבר זה הוא שהשפיע על ר"א. אולם בתופעה זו יש גם חיזוק-מה לדעתו ששני הנסים אירעו באותו מעמד.

אף אם לא נקבל את דברי ר"א הללו במלואם, ולא נפרש ששני האירועים הללו התרחשו באותו זמן ממש, ודאי צודק הפרשן ששני האירועים קרו באותו מקום - בגלגל; ביחס לאותו ציבור - חבורת בני הנביאים היושבים לפני אלישע; ובנסיבות דומות - תקופת רעב המקשה על פרנסתם של בני הנביאים הללו. אם אכן כך הדבר, כפי שנוכיח מייד בהמשך דברינו, נוכל להסיק שהקשר בין שני הנסטים המתוארים בפסוקים אלו, היותם נסים הקשורים במזון, אינו **סיבת** סמיכותם במקרא, אלא **תוצאת** הנסיבות הדומות ששררו בשני האירועים הללו. נסיבות אלו הולידו בשני האירועים את הצורך לכלכל את בני הנביאים תלמידיו של אלישע, ולחולל לשם כך נסים.

ובכן, מנין נטלנו את הנחת אחדות הנסיבות שהנחנו לעיל?
לכשנעיין היטב בפרטי האירוע השני (בפסוקים מב-מד) נִנְכַח שהם נסמכים על המידע שניתן לנו במצג של האירוע הראשון (בראשיתו של פסוק לח), ושבלעדיו לא יהא אירוע זה מובן כל צורכו (מסיבה זו, בפסוקים שבראש סדרת העיונים שמנו במרכז את ראשו של פסוק לח, שכן הוא משמש מבוא לשני הסיפורים גם יחד).
המקום: האירוע השני נפתח במילים "וַאִישׁ בָּא מִבְּעַל שְׁלֹשָׁה" (פסוק מב), אולם **לאן** בא איש זה? מה טעם ציון המקום שממנו בא ללא ציון המקום שאליו הגיע ושבו התרחש הסיפור? אם נניח שהעיר גלגל המוזכרת בפתח הסיפור הראשון כמקום התרחשותו, היא גם מקום ההתרחשות הנוכחית, החיסרון יהא מובן.⁴
הציבור שבו מדובר: מי הוא ה'עם' שאלישע דואג למאכלם בסיפור השני, ציבור המונה מאה איש? לכבוד איזה אירוע התאסף ציבור גדול זה לפני אלישע? אף התשובה על שאלה זו מצויה בראשיתו של פסוק לח: "וּבְנֵי הַנְּבִיאִים יֹשְׁבִים לְפָנָיו". אותם בני נביאים אכן קרויים בפי אלישע "עם" כבר בסוף הסיפור הראשון, בצוותו על נערו: "צַק לְעַם וַיֵּאבְלוּ" (פסוק מא), ממש כפי שציווה על משרתו בסיפור השני: "תֵּן לְעַם וַיֵּאבְלוּ" (פסוק מב).⁵

4. את דעתנו בדבר היות הגלגל עיר מושבו של אלישע הן בשני הסיפורים הזעירים הללו והן לפני כן, בעת שאליהו הלך עמו מן הגלגל (ב', א), ואולי גם בסיפורים נוספים, הבענו באריכות בספרנו פרקי אליהו, סערה ב' (עמ' 495-497), ושם (סעיף 1) גם עסקנו בזיהוי מקומה של גלגל זו. נזכיר, כי לדעתנו, גלגל זו המצויה בהר אפרים, היא מקום ביתו של אלישע, ולשם היה שב **תדיר**, לאחר שסבב בין ערי ישראל השונות כדרכו. על כן נתרכזו בעירו זו של אלישע מאה בני נביאים שבאו להיות תלמידיו (כפליים ממה שמצאנו ביריחו - ראה ב', ז ושם טז), בעוד שלפני היותו נביא הדור לא מצאנו בה בני נביאים כלל (ב', א).

5. ההבדל בין הפעלים "צַק" ו"תֵּן" נובע כמובן מן ההבדל בין מאכל נוזלי כנזיד - שאותו יוצקים, למאכל מוצק כלחם - שאותו נותנים.

לא אירוע מסוים גרם אפוא להאספם של מאה איש אלו לפני אלישע. הללו יושבים לפניו בגלגל בתמידות, כתלמידים לפני רבם, ואלישע דואג לכל צורכיהם, ואף פרנסתם עליו.⁶

זמן ההתרחשות: בסיפור השני שוררת אווירת מחסור במזון. המשרת מתלונן שלא יוכל להאכיל מאה איש בעשרים לחם,⁷ ואין בידו או ביד רבו לפתור בעיה זו באמצעות הוספת לחם למי שיחסר לו. זהו הרקע לגזרתו של אלישע: "אֶכֶל וְהוֹתֵר".

מה פשרה של תחושת המחסור הזאת? הנה גם בסיפור הראשון קיימת אווירה דומה: אחד מבני הנביאים יוצא לשדה ללקט ירקות בר כדי להעשיר את הנזיד המתבשל בסיר הגדול. כשמתגלה לבני הנביאים כי "מִנֵּת בְּסִיר", "וְלֹא יָכְלוּ לְאָכְלוּ", אין הם שופכים את הנזיד המקולקל ומכינים להם חדש, אלא הם פונים בצעקה אל הנביא, והנביא נענה להם ומחולל נס המרפא את הנזיד.

אווירת המחסור בסיפור הראשון מוסברת בראש פסוק לח: "וְהָרַעַב בְּאֶרֶץ". אין זאת אלא שהסבר זה עולה גם לסיפור השני, ומכאן ההסבר לתחושת המחסור במזון השוררת גם בו. מחמת הרעב נצרך אלישע לחולל את שני הנסים המתוארים כאן, ועל כן המושא לנסיו הוא מזונם של בני הנביאים העניים היושבים לפניו והתלויים בו. נמצא על פי דברים אלו, שאף מבחינה פורמלית מאוחדים שני הסיפורים הזעירים הללו במסגרת ספרותית אחת, אשר לה מצג המשותף לשניהם, כפי שרשמנו בראש סדרת עיונים זו:

לח וְאֵלִישֶׁע שָׁב הַגִּלְגָּלָה

וְהָרַעַב בְּאֶרֶץ

וּבְנֵי הַנְּבִיאִים יֹשְׁבִים לְפָנָיו.

כל אחד משלושת ההיגדים הללו נחוץ לסיפור השני, באותה המידה שהוא נחוץ לסיפור הראשון.

6. מסיפור נוסף העוסק ביחסים שבין אלישע לתלמידיו בני הנביאים (ו', א-ז) מתברר ששיבתם של בני הנביאים לפני אלישע הייתה במבנה מסוים שנבנה לשם כך (ו', א). מקום זה היה 'בית המדרש' שלהם. מן הסיפור במקומו אנו למדים שהבסיס לכלכלתם של בני הנביאים (או לפחות חלק ממנו) היה כפי הנראה תרומות שהביאו נדיבי לב אל הנביא כדי שיוכל לקיים את 'שיבתו' (ועל כן הביא האיש מבעל שלישה "עֲשָׂרִים לֶחֶם שְׁעָרִים" - הרבה יותר מצורכו של איש אחד, עובדה המוכיחה שלא הביא זאת לנביא באופן אישי, כפי שסברו פרשנים אחדים).

תיאור זה של אורח החיים השיתופי של בני הנביאים - הם יושבים לפני רבם ב'מקום' אחד, אוכלים יחדיו מסיר גדול אחד, וזוכים בסיועם של נדיבי לב בזכות רבם ומנהיגם - מזכיר עד הפליא את אופיה של הישיבה הליטאית כפי שהתפתחה בדורות האחרונים.

7. הלחם שעליו מדובר אינו, כמובן, זה הרגיל בפינו כיום, אלא כנראה זה המקובל בקרב הערבים עד ימינו - פיתה שטוחה המספיקה לנפש אחת.

אף המסגרת הכללית של שני הסיפורים דומה במידה רבה, כפי שיתברר בטבלה הבאה:

נס הנזיד	נס הלחם	
(לח) וַיֹּאמֶר לְנִעְרוֹ... וּבִשַׁל נֶזֶד לְבְנֵי הַנְּבִיאִים.	(מב) וַיֹּאמֶר: תֵּן לָעַם וַיֹּאכְלוּ	הוראה ראשונה:
(לט-מ) וַיֵּצֵא אֶחָד... וְלֹא יָכְלוּ לֶאֱכֹל.	(מג) מָה אֵתָּן זֶה לְפָנַי מֵאָה אִישׁ?!	הבעיה / הערעור:
(מא) וַיֹּאמֶר: צַק לָעַם וַיֹּאכְלוּ.	וַיֹּאמֶר: תֵּן לָעַם וַיֹּאכְלוּ כִּי לֹא אָמַר ה'...	הוראה שנייה:
וְלֹא הָיָה דְבַר רָע בְּסִיר	(מד) וַיֹּאכְלוּ וַיִּזְתְּרוּ כְּדַבֵּר ה'	התקיימות הנס / פתרון הבעיה:

עוד עלינו לציין את הקשר הסגנוני בין שני הסיפורים: מלבד הוראת הנביא החוזרת בשניהם "צק לעם ויאכלו" / "תן לעם ויאכלו", ראוי לציין כי השורש אכ"ל בהטיות שונות מצוי בכל סיפור ארבע פעמים, ומסתבר שזוהי 'המילה המנחה' ביחידה הספרותית השלמה. אלא שבחלקה הראשון של יחידה זו מצוי הפועל שלוש פעמים בלשון הכתוב, ורק בפעם הרביעית בדברי אלישע, ואילו בחלקה השני ההפך מכך: שלוש פעמים בדברי אלישע ורק בפעם הרביעית בלשון הכתוב. היפוך זה נובע מייחודה של הבעיה בכל אחד מן הסיפורים: הבעיה בסיטואציה המתוארת בסיפור הראשון מצויה במישור האובייקטיבי - באפשרות לאכול מן הנזיד, ולפיכך מתייחס השורש אכ"ל בעיקר לבעיה זו. רק לאחר פתרונה יכול אלישע לצוות: "צק לעם ויאכלו". בסיפור השני, לעומת זאת, צו הנביא: "תן לעם ויאכלו" הוא שמחולל את הבעיה העומדת ביסוד הסיפור. רק לאחר שהנביא חוזר על דבריו פעם אחר פעם, מתרחש הנס בפועל: "וַיֹּאכְלוּ וַיִּזְתְּרוּ כְּדַבֵּר ה'".

ראיית שני הסיפורים הללו כשני רכיבים ביחידה ספרותית אחת תסייע בידינו לעמוד על המסר המעוצב בכל אחד מהם בדרך מדויקת יותר, הודות להארה ההדדית שיאירו הסיפורים זה את זה.